ЕФЕКТИВНІСТЬ ВПЛИВУ СУДОВОЇ РЕФОРМИ НА СТАН ЗАКОНОДАВСТВА ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

ПАНЧЕНКО Микола Анатолійович - аспірант Донецького юридичного інституту МВС України

УДК 347.998.85

В статье исследованы организационные и правовые новеллы административного законодательства в процессе осуществления судебной реформы. Определены и проанализированы характерные недостатки Кодекса Украины об административных правонарушениях в части рассмотрения судами дел об административных правонарушениях. Предоставлены конкретные предложения по совершенствованию института административной ответственности, смысл которых заключается в осуществлении мониторинга административно-деликтного закона по трем направлениям: 1) результативности действия закона; 2) эффективности действия закона; 3) качестве закона.

Ключевые слова: судебная реформа, административное производство, административная ответственность, административные правонарушения, результативность закона, эффективность закона, качество закона.

Правова реформа в Україні поставила перед вченими-юристами не тільки серйозні теоретичні, але й практичні проблеми, зокрема щодо вдосконалення судочинства. Відповідно до положень розділу 2 Концепції судово-правової реформи в Україні головною метою судово-правової реформи і формування незалежної судової влади є перебудова судової системи, створення нового законодавства, вдосконалення форм судочинства [1].

Адміністративна відповідальність як невід'ємний атрибут суспільних відносин і як їх регулятор посідає важливе місце в механізмі юридичного впливу права, що обумовлено логікою соціально - економічного та політичного розвитку суспільства.

Незважаючи на чітко окреслені тривожні тенденції дезорганізації суспільних відносин, деліктолізацію і криміналізацію суспільства, в теорії адміністративного права проблематиці адміністративної відповідальності тривалий час не приділялося достатньої уваги. Автори численних публікацій в області адміністративного права переважно обмежувалися лише тлумаченням окремих правових актів про адміністративну відповідальність, не вдаючись до дослідження її проблематики. Особливої актуальності питання вдосконалення адміністративної відповідальності набуває в процесі здійснення судово-правової реформи, спрямованої на посилення незалежності судової гілки влади.

Науково-теоретичним підґрунтям дослідження стали теоретичні праці фахівців у галузі загальної теорії держави і права, теорії управління, адміністративного права та процесу, господарського права тощо, зокрема В.Б. Авер'янова, М.І. Бажанова, О.М. Бандурки, Д.М. Бахраха, Ю.П. Битяка, С.М. Гусарова, С.В. Ківалова, А.М. Колодія, В.К. Колпакова, А.Т. Комзюка, Я.В. Лазура, В.І. Марчука, А.Ю. Олійника, В.Л. Ортинського, О.І. Остапенка, Л.О. Остапенка, В.П. Пєткова, В.В. Сташиса, С.Г. Стеценка, Ю.О. Тихомирова, М.В. Цвік, М.Л. Шелухіна, А.П. Шергіна та інших провідних науковців.

Мета дослідження полягає в аналізі новел національного законодавства в процесі здійснення судово-правової реформи, а також визначенні ефективності її впливу на вдосконалення нормативно-правового забезпечення адміністративної відповідальності.

Ідея реформування судової системи України супроводжувала нашу державу з часів здобуття незалежності. Причому за останні два десятиріччя було здійснено немало суттєвих змін і досягнуто позитивних результатів у цій сфері. Вартий уваги також той факт, що реформа правосуддя є однією з ключових реформ, необхідних для виконання взятих Україною зобов'язань перед Радою Європи.

На думку Глави держави, конституційна реформа в частині правосуддя спрямована на забезпечення незалежності судової влади, підвищення вимог та професійних стандартів до суддівського корпусу, обмеження імунітету суддів до функціонального, оптимізацію системи судоустрою, забезпечення інституційної спроможності прокуратури, адвокатури та системи виконання судових рішень, а також на забезпечення безперервної та ефективної роботи органів судової влади на перехідний період.

Слід зазначити, що 23 жовтня 2015 р. на 104-му пленарному засіданні Венеціанської Комісії було ухвалено Остаточний висновок (документ CDLAD (2015) 027), в якому зазначається, що «остання версія змін до Конституції України, підготовлена Робочою групою Конституційної Комісії з питань правосуддя, є дуже позитивною і добре підготовленою та заслуговує повної підтримки».

Утім, незважаючи на аж десять окремих думок суддів Конституційного Суду України, конституційна реформа 2016 р. має низку достоїнств, які в довгостроковій перспективі здатні виправдати очікування українського народу, інститутів громадянського суспільства, кожного громадянина. На деяких знакових моментах варто зупинитися.

1. Змінами переглянуті конституційні повноваження Верховної Ради України та Президента України у сфері правосуддя відповідно до міжнародних стандартів.

Ураховуючи зауваження експертів Венеціанської Комісії, повноваження Верховної Ради України щодо процесу обрання суддів на посади безстроково передано до Вищої ради правосуддя.

Із метою забезпечення стандарту незмінюваності суддів як однієї з гарантій незалежності скасовано інститут «призначення судді на посаду вперше» (п'ятирічний, так званий «випробувальний», термін для суддів) та передбачено, що судді обійматимуть посади безстроково.

Призначення на посаду судді здійснюватиметься Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя, що забезпечить виключно церемоніальну роль Глави держави у цьому процесі. Останнє є дійсно принциповим і важливим і здатне забезпечити справжню деполітизацію процедури формування суддівського корпусу. Повноваження щодо звільнення суддів та їх переведення з одного суду до іншого також передаються Вищій раді правосуддя.

2. Формування та діяльність органів, відповідальних за суддівський корпус відповідно до європейських стандартів. Конституційний закон визначає основи юридичного статусу, порядок формування та діяльності, а також повноваження Вищої ради правосуддя, яка є незалежним від політичного впливу органом, що відповідає за суддівську кар'єру, вживає заходів щодо забезпечення незалежності суддів тощо. Так, Вища рада правосуддя складатиметься із двадцяти одного члена, з яких десятьох – обиратиме з'їзд суддів України з числа суддів чи суддів у відставці, двох – призначатиме Президент України, двох – обиратиме Верховна Рада України, двох – обиратиме з'їзд адвокатів України, двох – обиратиме всеукраїнська конференція прокурорів, двох – обиратиме з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ. Голова Верховного Суду входитиме до складу Вищої ради правосуддя за посадою (ex officio).

3. Підвищення вимог та професійних стандартів для суддівського корпусу. Запропоновано зміни щодо основ конституційно-правового статусу судді, зокрема: підвищено вікові та професійні цензи до кандидатів на посаду судді, запроваджено конкурсний принцип призначення судді на посаду, уточнено і посилено гарантії незалежності та недоторканності суддів.

Так, на посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, доброчесним та володіє державною мовою [2]. При цьому вимога щодо компетентності охоплюватиме не лише професійний аспект, а також інші аспекти – зокрема особистий, соціальний тощо. Така вимога у подальшому має бути конкретизована в законі та отримати належну подальшу деталізацію в межах установлених законом норм. Закладений у змінах механізм призначення суддів спрямований на унеможливлення ситуації, за якої Вища рада правосуддя могла б вносити подання про призначення суддею особи, яка не відповідає вимогам, установленим до кандидата на посаду судді.

Законом також можуть бути передбачені додаткові вимоги для призначення на посаду судді. До таких додаткових вимог законом можуть бути віднесені вимоги щодо спеціального стажу роботи адвокатом чи суддею тощо.

4. Обмеження імунітету суддів до функціонального. Реформою закладено інститут функціонального імунітету судді – замість того, що передбачений чинною Конституцією України у вигляді абсолютного імунітету.

Природа суддівського імунітету при здійсненні правосуддя полягає у забороні притягнення судді до кримінальної відповідальності за його юридичну позицію, викладену в судовому рішенні, оскільки наявність такого унеможливлює незалежність судді та безсторонність.

Водночас суддя має нести кримінальну чи дисциплінарну відповідальність за злочини (наприклад, отримання неправомірної вигоди) та дисциплінарні проступки, що опосередковано можуть впливати на юридичну позицію судді при здійсненні ним правосуддя.

Зокрема, суддя може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності у разі, якщо він порушує встановлені законом вимоги щодо змісту судового рішення, не дає оцінки аргументам сторін, не викладає обґрунтування свого рішення тощо.

Змінами передбачено, що суддю не може бути притягнуто до відповідальності за ухвалене ним судове рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку. Щодо дій, не пов'язаних із виконанням суддівських функцій, суддя нестиме юридичну відповідальність у загальному порядку. Відповідно до нового порядку повноваження щодо надання згоди на затримання судді або утримання його під вартою чи арештом переходять до Вищої ради правосуддя. Водночас встановлено, що суддю може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом без такої згоди, якщо його затримано під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

5. Забезпечення гарантій щодо фінансування, а також захисту професійних інтересів суддів.

Змінами закріплено гарантії щодо фінансування та належних умов для функціонування судів і діяльності суддів.

Так, у Державному бюджеті України [3] окремо визначаються видатки на утримання судів з урахуванням пропозицій Вищої ради правосуддя, а розмір винагороди судді повинен встановлюватися законом про судоустрій. Ця норма не означає, що Вища рада правосуддя може підміняти органи виконавчої або законодавчої влади у виконанні їх функцій щодо визначення видатків державного бюджету. При визначенні видатків на утримання судів пропозиції Вищої ради правосуддя беруться до уваги та повинні бути розглянуті, однак остаточне рішення залишається за відповідним суб'єктом бюджетного процесу.

Окремою статтею закріплено інститут суддівського самоврядування, яке діє для захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів відповідно до закону.

6. Однією з важливих новел законопроекту є істотна зміна юридичного статусу органів прокуратури в Україні. Так, із Конституції України [4] вилучено розд. VII «Прокуратура» у повному обсязі, а приведені відповідно до міжнародних та європейських стандартів положення, що визначають юридичний статус органів прокуратури, включено до розд. VIII «Правосуддя».

Зокрема, з переліку функцій прокуратури вилучено низку не властивих (за європейськими стандартами) їй функцій, таких як: нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина; нагляд за додержанням законів із цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами (так званий «загальний нагляд»); нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних із обмеженням особистої свободи громадян. Як наслідок запропонованих змін, органи прокуратури отримають широкі процесуальні можливості для набагато якіснішого виконання властивих прокуратурі функцій – підтримання публічного обвинувачення в суді; процесуального керівництва досудовим розслідуванням; вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження; нагляду за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; представництво інтересів держави в суді у виняткових випадках і в порядку, що визначені законом. Запропонована зміна функцій прокуратури відповідає положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, практиці Європейського суду з прав людини у сфері кримінального судочинства та європейським стандартам стосовно функціонування органів (служби) публічного обвинувачення у демократичному суспільстві, керованому верховенством права.

У числі нормативно-правових актів, які безпосередньо регулюють порядок провадження у справах про адміністративні правопорушення, провідне місце посідає КУпАП [5]. Зважаючи на те, що в юридичний науці відсутня єдина думка щодо сутності провадження у справах про адміністративні правопорушення, існують різні підходи до визначення цієї категорії.

Так, В.К. Колпаков визначає провадження у справах про адміністративні правопорушення як процесуальну діяльність на підставі визначених законодавцем правил щодо встановлення об'єктивної істини у справі про адміністративний проступок і прийняття рішення відповідно до чинного законодавства [6, с. 117]. За твердженням С.В. Ківалова, провадження у справах про адміністративні правопорушення є нормативно врегульованим комплексом взаємозалежних і взаємообумовлених процесуальних дій повноважних суб'єктів по застосуванню адміністративної відповідальності за допущений чи передбачуваний адміністративний проступок [7, с. 265]. М.Я. Масленніков наголошує, що провадження в справах про адміністративні правопорушення можна розглядати у двох аспектах: як правовий інститут і як різновид адміністративно-процесуальної діяльності [8, с. 13-14].

Як ми вже зазначали, розгляд справ є основною стадією провадження в справах про адміністративні правопорушення, при цьому особливе значення має судовий розгляд, який покликаний забезпечити охорону прав і свобод громадян, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановленого правопорядку, законності тощо, в особливо складних справах у системі адміністративних правопорушень.

Статтею 213 КУпАП визначено коло органів (посадових осіб), уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення, серед яких провідне місце посідає суд (п. 4) як окрема конституційно-визначена гілка влади (ст. 6 Конституції України). Є.С. Павлова зазначає з цього приводу, що діяльність судді по застосуванню заходів стягнення за адміністративні проступки протікає в особливому, передбаченому законом порядку, що називається судовим провадженням по справах про адміністративні правопорушення [9, с. 28].

На жаль, ані чинний КУпАП, ані інші приписи чинного деліктного законодавства не містять конкретних процесуальних норм, які б регламентували суто процедуру судового розгляду справ про адміністративні правопорушення. IV розділ КУпАП «Провадження в справах про адміністративні правопорушення» встановлює загальні правила для всіх органів (посадових осіб) щодо провадження у даних справах, у тому числі й судового розгляду, що створює певні недоліки в регулюванні судового розгляду справ про адміністративні правопорушення проти

встановленого порядку управління, на яких буде наголошено нижче [10, с. 176].

Отже, спробуємо зосередитися на основних недоліках чинного КУпАП, які мають місце під час розгляду та вирішення справ про адміністративні правопорушення.

По-перше, принципи провадження у справах про адміністративні правопорушення залишаються властивими радянському розумінню правосуддя і ролі суду у вирішенні таких справ. Дотепер розгляд справ, особливо тих, які характеризуються складними судовими ситуаціями, покладає на суддю не властиву йому функцію доказування. Напевне, можна було б погодитися з тим, що за браком доказів суддя має закрити провадження у справі, але чи здійсниться у такому випадку правосуддя. Лише за наявності учасника процесу, який доводив би перед судом обґрунтованість притягнення особи до адміністративної відповідальності, можна було б говорити, що змагальний судовий процес відбувся як такий.

Залишається невнормованим питання щодо фіксації судового процесу. А між тим, справи про адміністративні правопорушення, за які законом передбачені багатотисячні штрафи (ст.ст. 185-3, 186-5, 188-4, 188-6, 188-14, 188-33, 188-34, 188-40, 188-42 та ін.), адміністративний арешт (ст.ст. 185, 185-10, 187 та ін.), тривалі позбавлення спеціального права, перестають бути справами «другого порядку», якими вони іноді вважались. Судовий розгляд таких справ усе частіше набуває принципового характеру. Виникає необхідність у допиті свідків, проведенні експертиз, відтворенні обстановки і обставин події, витребуванні доказів, вирішенні клопотань, що, безумовно, вимагає певної фіксації.

Правильно практиками звертається увага на відсутність у КУпАП інституту відводів як на обмеження права особи на розгляд її справи неупередженим безстороннім судом. Пропонується застосування цього процесуального інституту так, як це передбачено всіма існуючими галузевими процесуальними законами.

По-друге, нагальна проблема — участь особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, у судовому розгляді справи. Відповідно до норм ст.268 КУпАП справу може бути розглянуто за відсутності цієї особи у випадках, коли є дані про своєчасне її сповіщення про місце і час розгляду справи і якщо від неї не надійшло клопотання про відкладення розгляду справи. Це правило поширюється на всі справи про порушення встановленого порядку управління (за винятком справ, за якими участь особи, що притягається до адміністративної відповідальності, є обов'язковою), а відтак особи, які притягаються до відповідальності за їх вчинення, у разі ухилення від явки на виклик суду не можуть бути піддані приводу навіть тоді, коли цього вимагає судова ситуація. Натомість розгляд справи за відсутності правопорушника — підстава скасування переважної більшості оскаржених постанов.

Позитивним є збільшення до трьох місяців строку накладення адміністративних стягнень у справах, підвідомчих суду. Проте недоліком, який часто призводить до закриття справ про адміністративні правопорушення у зв'язку із закінченням зазначеного строку, залишається невизначеність терміну, протягом якого справу має бути передано на розгляд суду.

По-третє, суттєві правові наслідки визнання особи винною у скоєнні адміністративного правопорушення, суворість стягнень, преюдиційний характер постанов судді вимагають принципових підходів до дослідження й оцінки доказів. Судове рішення не може ґрунтуватися на показаннях потерпілих, свідків, висновках експерта, які за чинним законом не попереджаються про кримінальну відповідальність за недобросовісне виконання своїх процесуальних обов'язків.

Невирішеним залишається питання щодо можливості перекваліфікації судом дій особи, притягнутої до адміністративної відповідальності. На практиці дехто із суддів у разі незгоди із запропонованою кваліфікацією за будь-яких обставин повертає протокол про адміністративне правопорушення до органу, посадовою особою якого він складений, для належного оформлення. Інші вважають можливою перекваліфікацію у випадках, коли дії порушника містять склад менш тяжкого правопорушення, за умови правильного встановлення фактичних обставини справи і визначення об'єкта протиправного посяган-

ня у протоколі про адміністративне правопорушення.

Конфліктні судові ситуації вимагають всебічного аналізу досліджених доказів і його адекватного відображення у судовому рішенні, тому існуючі вимоги закону щодо змісту постанови у справі про адміністративне правопорушення, мотивувальна частина якої обмежується описом обставин, встановлених при розгляді справи, і посиланням на нормативний акт, який передбачає відповідальність за дане адміністративне правопорушення, є безнадійно застарілими.

По-четверте, певні труднощі виникають із застосуванням адміністративного стягнення у вигляді громадських робіт. У разі ухилення особи від їх відбування кримінально-виконавча інспекція відповідно до вимог закону звертається до суду з поданням про заміну громадських робіт адміністративним арештом. Втім, особа, що ухилялась від громадських робіт, тим більше уникає явки до суду для вирішення питання про заміну стягнення на більш суворе. Заходи процесуального примусу для цієї категорії справ не передбачені законом. Як має діяти суд? Розглянути справу без правопорушника, задовольнити подання інспекції, направити постанову для виконання до правоохоронного органу і... І через тиждень одержати її назад з посиланням дільничного інспектора на неможливість виконання постанови суду у зв'язку з відсутністю правопорушника за місцем проживання. Доречно буде згадати про відсутність у законі інституту давності виконання постанов про накладення адміністративних стягнень і знову запитати: то що ж має робити суд?

Не передбачені законом наслідки настання після винесення постанови про застосування громадських робіт обставин, що унеможливлюють застосування до особи такого виду адміністративного стягнення.

Запровадивши штрафи, розмір яких сягає 3400 грн., законодавець не припускав ймовірності відсутності у громадянина України можливості сплати такої суми. Тому, мабуть, не вважав за потрібне передбачити можливість заміни штрафу стягненням у виді громадських чи виправних робіт, а натомість встановив подвоєння суми штрафу у разі примусового виконання постанови про його стягнення.

Несподіваною проблемою стало питання визначення суворості покарань. Систематичний аналіз норм Кримінального [11], Кримінально-виконавчого кодексів [12], Кодексу України про адміністративні правопорушення свідчить про те, що законодавець визначає громадські роботи більш суворим стягненням порівняно зі штрафом чи навіть позбавлення спеціального права. Проте практика свідчить, що в уявленні судів, у тому числі й апеляційних, найбільш м'яким стягненням є громадські роботи. Натомість позбавлення спеціального права вважається суворішим за штраф чи громадські роботи. В апеляційних скаргах правопорушники просять пом'якшити накладене на них стягнення, замінити штраф громадським роботами і апеляційний суд йде їм назустріч, розуміючи складність матеріального становища окремих осіб. Але такий стан речей є правовим нонсенсом і обумовлений він, думається, різним уявленням держави та її громадян про певні соціальні цінності та їх обмеження.

Отже, зрозуміло, що це лише деякі проблеми, що виникають у практиці розгляду судом справ про адміністративні правопорушення проти встановленого порядку управління. Немає сумніву в тому, що більш глибокий аналіз норм КУпАП виявить багато інших його вад як матеріального, так і процесуального характеру. Проте вже зараз слід зробити головний і однозначний висновок: здійснення судочинства у справах про адміністративні правопорушення з додержанням конституційних засад і європейських стандартів правосуддя наразі є неможливим; суддівство вимагає сучасної, детально регламентованої окремим законом (принаймні окремим розділом чинного закону) судової процедури.

Аналіз положень КУпАП дає підстави для висновку про слабку ефективність норм, що містяться в ньому. З метою підвищення ефективності правосуддя у сфері адміністративної відповідальності процесуальна частина КУпАП повинна бути вдосконалена. Така необхідність зумовлена тим, що Кодекс не забезпечує здійснення ефективного правосуддя, тому що не містить цілого ряду про-

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено організаційні та правові новели адміністративного законодавства в процесі здійснення судової реформи. Визначено та проаналізовано характерні недоліки Кодексу України про адміністративні правопорушення в частині розгляду судами справ про адміністративні правопорушення. Надано конкретні пропозиції щодо вдосконалення інституту адміністративної відповідальності, зміст яких полягає у здійсненні моніторингу адміністративно-деліктного закону за трьома напрямками: 1) результативності дії закону; 2) ефективності дії закону; 3) якості закону.

Ключові слова: судова реформа, адміністративне провадження, адміністративна відповідальність, адміністративні правопорушення, результативність закону, ефективність закону, якість закону.

SUMMARY

This article explores organizational and legal novels administrative law in the judicial reform process. Identified and analyzed the characteristic shortcomings of the Code of Ukraine administrative offenses in terms of consideration of cases on administrative violations. Specific suggestions for improving the institute of administrative responsibility, the content of which is to monitor the administrative and tort law in three areas: 1) the impact of the law; 2) the effectiveness of the law; 3) quality act.

Keywords: judicial reform, administrative proceedings, administrative responsibility, administrative offenses, the impact of the law, the effectiveness of the law, the quality of the law.

цесуальних норм, необхідних для якісного вирішення справи про адміністративне правопорушення.

Не маючи на меті у черговий раз зводити підвищення ефективності законодавства про адміністративну відповідальність до прийняття закону про внесення змін і доповнень до КУпАП та інших законодавчих актів, які забезпечують її регулювання, пропонуємо провести моніторинг адміністративно-деліктного закону за трьома напрямками: 1) результативності дії закону; 2) ефективності дії закону; 3) якості закону.

Література

1. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні : Постанова Верховної Ради України від 28 квітня 1992 року № 2296-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 30. – Ст. 426.

2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2016. – № 31. – Ст.545.

3. Про Державний бюджет України на 2017 рік : Закон України від 21.04.2017 р. № 1801-19 // Відомості Верховної Ради. – 2017. – № 3. – Ст.31.

4. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – Додаток до № 52. – Ст. 1122 (з наступними змінами та доповненнями).

6. В.К. Колпаков Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право): навч. посіб. / В.К.Колпаков. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 256 с.

7. Адміністративне право України : підручник за загальною редакцією академіка С. В. Ківалова. – Одеса : «Юридична література», 2003. – 896 с.

8. Масленников М. Я. Производство по делам об административных правонарушениях : учеб. пособие / Масленников М.Я. – М., 1994. – 119 с.

9. Павлова Е. С. Применение судьей мер административного взыскания / Е. С. Павлова ; Отв. ред. В. В. Шубин. – М. : Юрид. лит., 1987. – 80 с.

10. Пархоменко П.І. Окремі питання судового розгляду справ про адміністративні правопорушення, пов'язані із керуванням транспортними засобами / П.І. Пархоменко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. - Серія: Юриспруденція. – 2013. - № 6-1, том 1. - С. 175-178.

11. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // Офіційний вісник України. – 2001. – № 21. – Ст. 920.

12. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 № 1129-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3-4. – Ст. 21.